

Olga Ștefan

Hedda Sterne: Steaua uitată a avangardei românești

Războiul, migrația, strămutarea și deșurăcinarea joacă un rol important în procesul de uitare și ștergere, chiar și atunci când acestea nu sunt motivate politic. Biografiile și carierele întrerupte duc adesea la o cădere în obscuritate. Acest lucru este extrem de clar în cazul Heddei Sterne, una dintre cele mai promițătoare și talentate artiste din România interbelică, a cărei moștenire a fost aproape ștersă din canonul istoric al artei din țara sa natală.

Născută la București în 1910 sub numele de Hedwig Lindenberg, Hedda a început să ia cursuri de artă de la o vârstă fragedă, încurajată de **Max Herman Maxy**, un fost student de limbi străine al tatălui ei. Primul ei profesor, **Fritz Storck**, unul dintre cei mai importanți sculptori și artiști ai perioadei, soțul pictoriței la fel de faimoase Cecilia Cutescu Storck, a fost, de asemenea, profesorul lui Maxy și al altor artiști care, la rândul lor, vor deveni moderniști celebri. În acest cerc, Hedda i-a cunoscut, de asemenea, pe **frații Brauner** (Victor, Harry și Theodore) și pe **Marcel Janco**, care avea să devină mai târziu cel de-al doilea profesor al ei. Victor și Marcel s-au întors la București de la Zürich, unde în 1916 au co-fondat, împreună cu compatrioții lor, **Tristan Tzara și Arthur Segal**, mișcarea anti-culturală **Dada** la Cabaret Voltaire. Spiritul acestei avangarde a fost cultivat în România printr-o serie de publicații - precum *Integral*, *Contimporanul* și *75HP*, printre altele - care au conectat grupul de la București la cercurile internaționale, au încurajat schimburile, precum și au stabilit relații strânse. Primul semn de apreciere a talentelor Heddei poate fi găsit în octombrie 1924, în singurul număr al revistei *75HP*, una dintre cele mai avangardiste dintre toate publicațiile menționate mai sus. În paginile sale dadaiste, în fruntea unei cronici scrise de **Ilarie Voronca**, se află o reproducere a unei litografii dedicate Heddei, realizată de Victor Brauner pentru expoziția sa de la *Maison d'Art*. Hedda avea doar 14 ani. Prietenia ei cu frații Brauner, în special cu Victor, care s-a mutat în Franța în 1938 și a supraviețuit războiului parțial în clandestinitate, va dura o viață întregă. **Theodore Brauner**, cel mai puțin cunoscut dintre cei trei, i se va alătura în cele din urmă lui Victor la Paris în 1952 și își va continua cariera de fotograf experimental talentat, după ce a scăpat din Holocaustul

românesc în 1942, fiind ținut într-un lagăr de tranzit în Cipru și ajungând în cele din urmă în Palestina în 1944. Destinul tragic al lui **Harry Brauner**, un folclorist, este deja bine cunoscut în România. A supraviețuit Holocaustului la București, apoi, după ce a fost judecat de regimul comunist în lotul Pătrășcanu în 1950, a fost încarcerat timp de 12 ani, dintre care 7 i-a petrecut în izolare. S-a căsătorit cu una dintre coacuzatii săi în proces, artista Lena Constante, după eliberarea lor în 1963.

În 1929, Hedda a părăsit Bucureștiul pentru faimoasele școli de artă din Europa, printre care Școala de Arte și Meserii din Viena și Académie de la Grande Chaumière din Paris și s-a întors pentru a se înscrie la Universitatea din București în 1930. Doi ani mai târziu, s-a căsătorit cu **Fritz Sterne**, care i-a susținut cariera artistică pe tot parcursul vieții, chiar și după divorțul lor din 1944.

În anii 1930, a continuat să viziteze Parisul, unde îl va întâlni pe prietenul său Victor, un promotor devotat al operei Heddei în cercurile suprarealiste din care făcea parte, ajutând-o să ajungă în cele din urmă la Salonul independenților din 1938. Hedda a debutat în România cu o expoziție personală de sculptură în 1936 la Sala Mozart. Despre această expoziție, Claudia Millian scria în Cuvîntul Liber: *"În toată această confesiune plastică, se descoperă stilul ei personal, o atitudine intelectuală, o înțelegere socială..."*, în timp ce Adevărul se entuziasma: *"este o expoziție dinamică... artista nu se mulțumește cu crearea de bibelouri minunate, de mari dimensiuni, ci, cu pumnii închiși, se revoltă"*. Sculpturile ei au fost expresive și puternice. Formele erau foarte stilizate, dar surprindeau forța corpurilor în mișcare.

În acest grup strâns format de o majoritate de origine evreiască, Sterne l-a întâlnit și s-a împrietenit cu pictorița **Medi Wechsler**, care s-a întâlnit mai întâi cu Harry Brauner înainte de a se cupla cu poetul și eseistul **Stephan Roll** (Gheorghe Dinu). Cu Medi, Hedda și-a lăsat cea mai mare parte a bunurilor înainte de a fugi din România fascistă în octombrie 1941 pentru a ajunge în siguranță în America, pentru a se alătura soțului ei, Fritz, care plecase într-o călătorie de afaceri în anul precedent, când încă se mai puteau face unele călătorii din România, și care nu s-a mai întors niciodată.

Într-un interviu din 2001, Hedda a vorbit despre teroarea antisemită pe care a trăit-o în acei ani în România: *"Vedeți, îmi amintesc că atunci când eram tânără, ei - dacă aveau bani, îi urau. Dacă nu aveau bani, îi urau. Dacă erau intelectuali, îi urau. Dacă erau artiști, îi urau. Indiferent ce făceau evreii, era un motiv pentru a fi urâți în România."*

Medi Dinu - Autoportret

Această atmosferă grea și întunecată este redată într-o serie de acareturi suprarealiste din 1939, la limita abstractului, numite "Bucharest cityscapes". Rebeliunea Gărzii de Fier din ianuarie 1941 și pogromul antievreiesc au convins-o pe Hedda și pe mulți alți evrei, inclusiv pe Marcel Janco, că trebuie să fugă. În același interviu din 2001, ea a descris astfel acele zile de pogrom: *"A devenit - a devenit prea, prea - o chestiune de viață sau, nu de moarte. O moarte oribilă. Oribilă. Am scăpat - aveam un prieten care era un specimen fizic extraordinar, ne-evreu, care își petrecea nopțile în apartamentul meu. Și, într-o noapte, a fost o [inaudibil, 03:18] bătaie. Și el, fizic, pentru că era un tip atât de bun, s-a luptat cu ei și m-a salvat. Și a doua zi dimineață am auzit ce s-a întâmplat cu oamenii care fuseseră ridicați. Nu am să vă spun, este prea oribil"*.

Odată ajunsă la New York, ea a început o serie de picturi intitulată *Memories of Romania*, folosindu-se de o estetică suprarealistă și punctând momente autobiografice. După finalizarea seriei, care poate a funcționat și ca un catharsis, a rupt legătura cu țara natală și s-a dedicat unei noi vieți în lumea nouă. În 1944 a divorțat de Fritz Sterne și s-a căsătorit cu artistul **Saul Steinberg**, un evreu român care sosise la New York în iulie 1942, după o călătorie și mai peripatetică pentru a scăpa de fascism și de persecuțiile din Europa. Cu Saul vorbea doar în engleză. Încet-încet, îndepărtându-se de suprarealism, ea și-a dezvoltat un stil personal, îmbrățișând la început viteza, modernitatea și industria New York-ului și reprezentându-le în picturi a ceea ce ea numea antropografe (mașini cu trăsături umane).

Dar, spre deosebire de cariera sa care a înflorit în Statele Unite, când a început să frecventeze și să se împrietenească cu artiștii moderniști din comunitatea europeană de expatriați, precum **Max Ernst**, **Marcel Duchamp**, **Peggy Guggenheim** etc., și să primească o recunoaștere binemeritată - inclusiv să devină singura femeie membră a trupei Irascibles -, amprenta pe care și-a lăsat-o în România a pierit odată cu devastarea războiului și schimbările politice postbelice. Medi Dinu s-a integrat bine în noul mediu cultural postbelic și s-a bucurat de o carieră lungă și înfloritoare. A păstrat în siguranță bunurile Heddei până la bătrânețe, când s-a internat la Casa de bătrâni Moses Rosen. În acest moment, întreaga ei avere a fost dezmembrată și vândută pentru câțiva bănuți în circumstanțe discutabile. Lucrurile ei, inclusiv operele lui Sterne, au ajuns la dealeri, magazine de antichități, piețe de vechituri sau pe diverse site-uri de obiecte folosite.

Se pare că nicio instituție de artă din acea perioadă nu a fost interesată să o recupereze pe Hedda Sterne ca parte a canonului avangardei românești, care devenise o marfă atât de exportabilă, în ciuda antisemitismului profund care i-a forțat pe majoritatea artiștilor să părăsească România și să se disperseze pe tot globul.

Prima prezentare în România a operei Heddei, cu accent pe anii de dinaintea emigrării, a fost făcută în cadrul expoziției de la București a The Future of Memory, o platformă multi-city pe care am fondat-o în 2016 și pe care am lucrat în colaborare cu Asociația Quantic pentru a o organiza în 2017. Deși sprijinul instituțional pentru a

asigura lucrările originale pe hârtie, care erau extrem de delicate, nu s-a concretizat, imagini ale lucrărilor ei au fost prezentate la Casa Cesianu în cadrul expoziției pe care am curatori-o, iar directorul Fundației Hedda Sterne din New York, Shaina Larrivee, a venit să discute despre artistă și biografia ei. Astfel am reînviat memoria unei artiste marginalizate și desconsiderate, dar extraordinare, care ar trebui să fie considerată una dintre cele mai mari și mai înzestrate avangardiști românești ale timpului său.

Saga Publishing 2023

Articol de Olga Ștefan

Olga Ștefan este curator, cercetător, jurnalist de artă și documentarist. În 2016 a fondat platforma transnațională de comemorare a Holocaustului prin artă și media, **The Future of Memory,...**